

Урок 9

Радни дан

Кад сам се преселио из Москве у Београд, мој радни дан се доста изменио. У Москви сам се будио у седам и тридесет, а овде сам већ у шест и петнаест на ногама и спремам се за школу. На брзину наместим кревет, умијем се, обучем, доручкујем и трчим на трамвај. У Москви ми се увек ујутро веома спавало, био сам бунован и често сам каснио у школу. У Београду ми је жао дуго да спавам, чини ми се да губим време. Можда је то због лепог времена или због тога што ми је овде све ново и интересно.

Школа почиње у пола осам и завршава се десет до један. Кад имам седам часова или кошарку, остајем до два сата.

У првом полугодишту смо често ишли на затворени базен после школе. Сада, када се време пролепшало, седимо у парку или шетамо по граду.

Кући се враћам у три или пола четири, јер тада ручамо. У Москви смо и ручали и вечерали у исто време, између шест и седам. Овде вечерамо доста касно, око осам, девет сати. Откад живим у Југославији, угојио сам се неколико килограма.

Увече гледам телевизију, неколико пута сам са друговима био у биоскопу и у кафићу.

Морам признати да се овде много више дружим, а много мање учим. Некад сам учио по два, три сата дневно, а сада једва могу да седим четрдесет пет минута.

На спавање идем око једанаест и обично одмах заспим.

Речник

преселити се, преселим се	да се пресеља, да се преместя
пресељавати се, пресељавам се	преселвам се, премествам се
изменити се, изменим се	да се изменя, да се променя
мењати се, мењам се	изменям се, променям се...
пробудити се, пробудим се	да се събудя
будити се, будим се	събуждам се
спремити се за нешто, спремим се	да се приготвя за нешто или да отида някъде
спремати се, спремам се	приготвям се, подготвям се
наместити кревет, наместим	да си оправя леглото
намештати кревет, намештам	оправям си леглото
умити се, умијем се	да се измия
умивати се, умивам се	мия се
обући се, обучем се, они се обуку	да се облека
облачити се, облачим се	обличам се
доручковати, доручкујем	закусвам; да закуся
трчати, трчим	тичам
спава ми се	спи ми се
закаснити, закасним	да закъснея
каснити, касним	закъснявам
жао ми је	съжалявам, мъчно ми е
спавати, спавам	спя
учинити се, учиним се	да ми се стори
чинити се, чиним се	струва ми се
изгубити време, изгубим	да изгубя време
губити време, губим	губя време

почети, почнем	да започна
почињани, почињем	започвам
завршити се, завршим се	да завърша
завршавати се, завршавам се	завършвам
остати, останем	да остана
остајати, остајем	оставам
ићи на базен, идем	ходя на басейн
пролепшати се, пролепшам се	да се оправя (за време), да се подобря, да стана по-хубав
пролепшавати се, пролепшавам се	оправям се, подобрявам се, ставам по-хубав
седети, седим	седя
шетати (се), шетам (се)	разхождам се
вратити се, вратим се	да се върна
враћати се, враћам се	връщам се
ручати, ручам	обядвам; да се наобядвам
вечерати, вечерам	вечерям; да се навечерям
угојити се неколико килограма, угојим се	да наддам (да напълнея с) няколко килограма
гојити се, гојим се	наддавам на тегло, напълнявам
морати, морам	трябва
признати, признам	да призная
признавати, признајем	признавам
дружити се, дружим се	прекарвам времето с приятели (компания)
учити, учим	уча си уроците
ићи на спавање	лягам си
заспати, заспим	да заспя
радни дан	работен ден
брзина	скорост
време, времена	1) време (астрономично); 2) време (метеорологично)
час	учебен час
кошарка	баскетбол
полугодиште	срок
базен, базена	басейн
Југославија	Югославия
килограм	килограм
кафић, кафића	кафене, заведение
телевизор, телевизора	телевизор
сат	час
минут, минута	минута
бунован, буновни; буновна, буновно	сънен
интересантан, интересантни; интересантна, интересантно	интересен
затворен, затворени; затворена, затворено	закрит
доста	доста
седам и тридесет	седем и тридесет
у седам и тридесет	в седем и тридесет
шест и петнаест	шест и петнадесет

у шест и петнаест	в шест и петнадесет
десет до један	един без десет
у десет до један	в един без десет
око један	около един часа
на брзину	набързо
веома	тврде, много
дуго	дълго
често	често
можда	може би, вероятно
због времена	заради времето
кући	вкъщи, у дома (при връщане)
касно	късно
увече	вечер, вечерта, вечерно време
много	много
дневно	дневно, на ден
једва	едва
одмах	веднага
више	повече
мање	по-малко
неколико пута	няколко пъти
све	всичко
овде	тук
исти	същият
тада	тогава
откад	откакто
некад	някога, по-рано
јер	понеже, защото
због нечега (род. њ.)	заради нешто
око нечега (род. њ.)	около нешто
између нечега (род. њ.)	между нешто

Колко е часът?

Колико је сада сати?	Колко е сега часът?
Сада је тачно осам сати.	Сега е точно осем часа.
Сада је осам сати и тридесет минута. Сада је пола девет. Сада је осам и по.	Сега е осем часа и тридесет минути. Сега е осем и половина.
Сада је осам и петнаест. Сада је осам и четврт.	Сега е осем и петнадесет.
Сада је петнаест до девет. Сада је четврт до девет.	Сега е девет без петнадесет.

Минало време (перфект)

В србски има неколку форми на минало време. Но широко се употребува само една от тях — перфект. С помошта на тази форма на минало време може да опишем всяко действие, протекло в миналото. По-долу са дадени формите за перфект на глагола **читати**:

	Ед. ч.	Мн. ч.
1 л.	ја сам читао, читала	ми смо читали, читале

	(четях)	(ние четяхме)
2 л.	ти си читао, читала (<i>ти четеше</i>)	ви сте читали, читале (<i>вие четяхте</i>)
3 л.	он је читао (<i>той четеше</i>) она је читала (<i>тя четеше</i>) оно је читало (<i>то четеше</i>)	они су читали (<i>те четяха, м. р.</i>) оне су читале (<i>те четяха, ж. р.</i>) она су читала (<i>те четяха, ср. р.</i>)

Перфект се състои от две части. Това са:

спомагателен глагол + причастие на **-л**

За спомагателен глагол служи формата за сегашно време на глагола **бити** (обикновено кратката форма):

ја **сам**

ми **смо**

ти **си**

ви **сте**

он/она/оно **је**

они/оне/она **су**

Причастията на **-л** се образуват от основата на инфинитива. За да получим тази основа, е необходимо да отстраним окончанието на инфинитива **-ти**.

Ако основата на инфинитива окончава на гласна, причастията се образуват с помощта на следните окончания:

	Ед. ч.	Мн. ч.
М. р.	-о	-ли
Ж. р.	-ла	-ле
Ср. р.	-ло	-ла

Например: **читати**:

чита + **-о** = чита**о** (м. р. ед. ч.)
-ла = читала (ж. р. ед. ч.)
-ло = читало (ср. р. ед. ч.)
-ли = читали (м. р. мн. ч.)
-ле = читале (ж. р. мн. ч.)
-ла = читала (ср. р. мн. ч.)

Ако основата на инфинитива окончава на съгласна, причастието в мъжки род единствено число се образува с помощта на окончанието **-ао**. Всички останали причастия се образуват по същия начин, както и разгледаните по-рано.

Например: **трести**

трес- + **-ао** = треса**о**

трес- + **-ла** = тресла

Особености при образуването на причастия на **-л** от някои глаголи

а) Ако инфинитивът окончава на **-сти**, в повечето случаи причастието на **-л** се образува така: трябва да се отстрани **-сти** и да се прибави окончанието на причастието:

пасти (*да падна*)

па-сти + **-об -ла...** = па**о**, па**ла**...

Най-използваните от тези глаголи са:

пасти (*да падна*) — пао, пала
сести (*да седна*) — сео, села
јести (*јам*) — јео, јела
довести (*да доведе*) — довео, довела
плести (*плета*) — плео, плела
срести (*да срещна*) — срео, срела

сравни руски:
упасть — упал, упала
сестъ — сел, села
есть — ел, ела
довести — довёл, довела
плести — плёл, плела

б) Ако инфинитивът окончава на **-ћи**, основата на причастието в повечето случаи окончава на съгласна **г** или **к**. Най-използваните от тези глаголи са:

мо**ћи** (*мога*) — могао, могла
стри**ћи** (*стрижа*) — стриго, стригла
сти**ћи** (*да стигна*) — стигао, стигла
пе**ћи** (*пека*) — пекао, пекла
ре**ћи** (*да река, да кажа*) — рекао, рекла
ву**ћи** (*влача*) — вукао, вукла
се**ћи** (*сека, режа*) — секао, секла
обу**ћи** (*да облека*) — обукао, обукла
ту**ћи** (*бия*) — тукао, тукла

сравни руски:
мочь — мог, могла
стричь — стриг, стригла
постичь — постиг, постигла
печь — пёк, пекла
изречь — изрёк, изрекла
влечь — влёк, влекла
сечь — сёк, секла
облечь — облёк, облекла
толочь — толок, толкла

в) Глаголът **ићи** и произлезлите от същия корен глаголи имат особени форми на причастия на **-л**:

и**ћи** (*отивам, ходя*) — ишао, ишла
по**ћи** (*да тръгна*) — пошао, пошла
до**ћи** (*да дойда*) — дошао, дошла
у**ћи** (*да влезе*) — ушао, ушла
иза**ћи** (*да излезе*) — изашао, изашла
оти**ћи** (*да отиде*) — отишао, отишла
на**ћи** (*да намеря*) — нашао, нашла

г) Причастието на **-л** от глагола **умрети** — **умро, умрла**.

При образуване на минало време от възвратните глаголи в 3 лице единствено число спомагателният глагол **је** се изпуска. Например, възвратният глагол **вратити се** в минало време се спряга така:

вратио сам се
вратио си се
вратио се []
вратили смо се
вратили сте се
вратили су се

Отрицателна форма на перфекта

За образуване на отрицателна форма за минало време служат отрицателните форми на спомагателния глагол **бити**. Например:

Нисам читао. — Не четох. Не съм чел.

В отрицателната форма за 3 лице единствено число се употребява и спомагателният глагол, и възвратната частица **се**:

Није се вратио. — Той не се върна. Не се е върнал.

Упражнения

1. Преведете на сръбски. Образувайте, където е възможно, формата за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч.

Заради хубавото време, защото, да си оправя леглото, приготвям се за училище, спи ми се, започва в осем, връщам се у дома, губя време, ходя на басейн, да наддам няколко килограма, тичам на трамвая, закъснявам за училище, завършва в един без десет, оставам в училище, обядвам в три и половина, веднага да заспя, много повече, три часа на ден, вечерям късно, лягам си.

2. Съставете изречения, като използвате местоименията, дадени отляво, като подлог, и словосъчетанията, дадени отдясно. Глаголите употребете във формата на перфект.

Он	устати рано, наместити кревет, доручковати на брзину, живети у Москви, губити време, седети на часовима, куповати поклоне, остати у базену, каснити у школу;
ти (Милан)	добити награду, разговарати са стрицем, личити на оца, упаковати поклон, наћи времена за спорт, показати град;
ја (Драгана)	сести за сто, обожавати музику, спремити се за школу, живети у Београду, појести сладолед, пробудити се ујутро;
ви (бака и мама)	отићи за Сремске Карловце, почети доручак рано, исплести џемпере, понети са собом поклоне, испећи колаче, сложити се с децом;
ми (Милан и Драгана)	зачудити се, стићи у Београд, провести време заједно, обићи манастир, рећи истину, путовати далеко, умити се, обући се лепо.

3. От всеки глагол образувайте форми на перфект за 1 лице единствено число мъжки род, 3 лице единствено число мъжки род и 3 лице множествено число мъжки род.

Звати се, видети, показивати, месити колаче, провести време, зачудити се, личити на оца, ући, сести, стрићи, трести, наћи, куповати, обићи, јести, купити, рећи, спремити се, доћи, погледати, умити се, почети, обући се, пролепшати се, угојити се, довести, свидети се, испећи, дати, изаћи.

4. Отговорете на въпросите.

Где сада живи Аљоша? Где је он раније живео? Шта се изменило откад се он преселио? Када се он будио у Москви? Када се буди у Београду? Када се будите ви? Да ли се будите сами или вас неко буди? Да ли одмах устајете? Зашто је Аљоша каснио у школу у Москви? Зашто он устаје рано у Београду? Шта му се чини у Београду? Због чега му се чини да губи време? Када почиње и када се завршава школа у Београду? Када Аљоша остаје у школи до два сата? Шта ради Аљоша после школе? Када се Аљоша враћа кући? Зашто се враћа у ово време? У које време Аљоша руча и вечера? А како је било у Москви? Зашто се он угојио у Београду? Колико се он угојио? Када се ви враћате кући? У које време ручате? Где обично ручате? Шта ради Аљоша увече? Шта мислите зашто се Аљоша више дружи у Београду него у Москви? Колико је Аљоша учио у Москви и колико учи сад? Колико сати дневно учите ви?

5. Съставете изречения, като използвате дадените по-долу думи, в съответствие с един от образците.

Образец 1: *будиши се — Будим се њешинаесѝ минуша до осам.*

Образец 2: *умиваши се — Умивам се од осам саши до осам и гесеѝ.*

Доручковати, излазити из куће, ићи у школу (на факултет, на посао), долазити у школу, остајати у школи, ручати, враћати се кући, учити, читати књигу, гледати телевизију, вечерати, ићи на спавање.

6. Опишете как прекарахте миналата неделя.

7. Преведете на сръбски.

а)

Вие се будите рано (Будите се рано). В Белград се будехте рано. Днес се събудихте рано. Днес съм сънен и дълго оправям леглото. Днес бях сънен и дълго оправях леглото. Набързо оправих леглото. Жените винаги дълго се обличат. Драгана и Аница се обличаха цял час. Днес се облякоха много бързо. Сутрин се приготвяме за училище. Приготвихме се дълго, а не тръгнахме. Приготвихме се набързо. Не обичам да губя време. Това момче винаги губеше време. Не ти хареса филма (На теб бе ти хареса филма). Само си изгуби времето.

б)

В Москва Альоша често закъсняваше за училище. А в Белград той не закъснява. Можеше да закъснее, но не закъсня. Продавачката красиво опакова подаръка. Не обичам да опаковам подаръци. Опаковах подаръци цял ден. Милан показва на Альоша града. Показа на Альоша манастира. Баба мислеше, че Милан не иска да покаже на Альоша града. Учениците искаха да разгледат (посетят) центъра на града. Много дълго разглеждаха центъра на града. Посетиха още и първото сръбско училище. В събота момчетата купуваха подаръци. Купиха подарък за (на) Драгана. А вие купихте ли подарък на приятеля си? На Драгана ѝ хареса подаръка. На Драгана винаги се харесваха верижки. На мен също ми харесват украшения. В автобуса Альоша седна до Милан.

в)

Альоша сутрин се мие. Днес се изми набързо. А аз се мия много дълго. Винаги обядвахме и вечеряхме по едно и също време. Вчера вечеряхме в седем часа. Не обичам да закусвам. Драгана обича да се облича хубаво (красиво). За рождения ден (**за рождендан**) тя облече красива рокля. В Белград Альоша не спи дълго, а в Москва спеше дълго. В Москва се будеше късно, а в Белград е на крак в 6 часа. В неделя станахме късно. Жал ми е да губя време. Заради хубавото време се събудих рано. Всичко му е интересно. Всичко му беше интересно. В Москва занятията (училище) започват в 9 часа, а в Белград започват в седем и половина. Времето стана по-хубаво. Цяла вечер (**вече**) седяхме в парка.

Първо склонение на съществителните

Към първо склонение се отнасят съществителните от мъжки род с нулево окончание в именителен падеж единствено число и съществителните от среден род.

Системата на склонението на съвременния сръбски език включва седем падежа. Названията на падежите са заети от латински. В сръбски език има падеж, който не съществува в руски. Когато искат да повикат някого, да се обърнат към някого, то сърбите употребяват името в този падеж. Затова падежът се нарича звателен.

Запомните названията на падежите и въпросите, на които те отговарят.

Номинатив	ко? шта?	<i>именителен падеж</i>
Генитив	кога? чега?	<i>родителен падеж</i>
Датив	коме? чему?	<i>дателен падеж</i>
Акузатив	кога? шта?	<i>винителен падеж</i>
Вокатив		<i>звателен падеж</i>
Инструментал	ким? чим?	<i>творителен падеж</i>
Локатив	о коме? о чему?	<i>местен (предложен) падеж</i>

Склонение на съществителните от мъжки род единствено число и съгласуващите се с тях определения

Н.	ко? шта?	наш[] професор[]	нови кафић[]
Г.	кога? чега?	нашег професора	новог кафића
Д.	коме? чему?	нашем професору	новом кафићу
А.	кога? шта?	нашег професора	нови кафић[]
В.		наш[] професоре	нови кафићу
И.	ким? чим?	нашим професором	новим кафићем
Л.	о коме? о чему?	о нашем професору	о новом кафићу

а) Във винителен падеж одушевените съществителни имат същото окончание, каквото в родителен падеж (**Слушам нашег професора**). Неодушевените съществителни — каквото в именителен падеж (**Идемо у нови кафић**).

б) В творителен падеж съществителните могат да имат окончание **-ем** или **-ом**.

След **ј, љ, њ, ћ, ђ, ж, ш, ч, ц** — окончание **-ем** (с **пријатељем, с мужем**), след останалите — **-ом** (с **професором, са сином**).

в) Прилагателните могат да имат разни окончания в родителен, дателен и местен падеж:

След съгласните **ј, љ, њ, ћ, ђ, ж, ш, ч, ц** — окончание **-ег, -ем** (**нашеј, нашем, о нашем**), след останалите съгласни — **-ог, -ом** (**новој, новом, о новом**).

Склонение на съществителните от среден род единствено число и съгласуващите се с тях определения

Н.	ко? шта?	чисто небо	ваше цвеће
Г.	кога? чега?	чистог неба	вашег цвећа
Д.	коме? чему?	чистом небу	вашем цвећу
А.	кога? шта?	чисто небо	ваше цвеће
В.		чисто небо	ваше цвеће
И.	ким? чим?	чистим небом	вашим цвећем
Л.	о коме? о чему?	о чистом небу	о вашем цвећу

Склонението на съществителните от среден род по принцип съвпада със склонението в мъжки род. Различия има в следните случаи:

- 1) винителен падеж на съществителните от среден род съвпада с именителен;
- 2) звателен падеж съвпада с именителен;
- 3) в творителен падеж окончания **-ем** имат и съществителните с основа на **р** и **шт** (например: **морем, игралиштем**).

8. Склонете писмено в единствено число следните словосъчетания:

добар совет, московски гост, наш Београд, зимско путовање.

9. Задайте въпрос ко? или шѡа? към подчертаните с курсив думи и словосъчетания. Назовете падежа, в който е съществителното.

Кад се Аљоша преселио *из Москве у Беоѡрад*, његов *радни дан* се доста изменио. У *Москви* се он будио у седам и тридесет, а овде је већ у шест и петнаест на ногама и спрема се *за школу*. То је *збој лейѡи времена*. После *школе* су ђаци често ишли *на зашворени базен*. Сада они често седе у *ѡарку* или шетају *ѡо ѡраду*. Откад Аљоша живи у *Беоѡраду*, он се угојио. Увече он гледа *ѡелевизију*, неколико пута је био *са друѡовима у кафићу*.

Жељко има *џаџу*, маму и баку. Жељков тата је увек на службеним *џуџовањима*. Кад има слободног времена, тата показује Жељку разне *финџе* на *иџралиџиџу џоред* њихове *зџраге*. Највише времена он проводи с баком *Сџанком*. Она зна све његове *џроблеме* и много пута му је помогла својим *савеџима*. Жељко је љубимац свих *укућана* и њихових суседа. Сви га пазе и маже. Он иде у седми *разред* основне школе. Бака каже да он личи на *деду*. Он има много *рођака* са татине стране. Од свих *сџричева* и *џеџака* највише воли *сџрика Миџра*. Он је *сџолар џо* занимању. Направио је неколико *сџолова*. Много пута је добијао *наџраге* на *сајмовима* *намешџаја*. Он је велики *љубиџељ* *весџерн-филмова*. Њих двојица обилазе све *диоскоџе џо џрагу*.

10. Прочетете стихотворението, преведете го и го научете наизуст.

Свакога дана

Свакога дана кад с посла дође,
мој тата мени косу чупне,
мој тата мене шаком лупне,
и каже: "јак си као гвожђе!"

Свакога дана кад пере руке,
он насапуни сестри лице,
и прска водом канаринце,
и с нашом мачком игра жмурке.

Свакога дана кад за сто седне,
мој тата брата за носић дирне,
мој тата брату на уво свирне
и вади неке бомбоне медне.

А после ручка, свакога дана,
капетан тата и ми морнари
узмемо само најпрече ствари,
седнемо журно на кауч стари
и испловимо из нашег стана.

(Драган Лукић)

Речник

чупнути, чупнем	да скубна
чупати, чупам	скубя
лупнути, лупнем	да чукна, да блъсна
лупати, лупам	чукам, блъскам, хлопам
казати, кажем	да кажа, говоря
опрати, оперем	да измия
прати, перем	мия
насапунити, насапуним	да насапунисам
сапунити, сапуним	сапунисвам
прснути, прснем	да пръсна (напр. с вода)
прскати, прскам	пръскам
играти жмурке	играя на жмичка (криеница)
дирнути, дирнем	да докосна, да пипна
дирати, дирам	докосвам, пипам
свирнути, свирнем	да свирна
свирати, свирам	свиря

вадити, вадим	изваждам, вадя
узети, вземем	да взема
узимати, узимам	взимам
испловити, испловим	да отплавам
испловљавати, испловљавам	отплавам
мачка	котка
капетан, капетана	капитан
морнар, морнара	моряк
коса	коса
шака	ръка (пръстите с дланта и китката)
гвожђе	желязо
лице	лице
жмурке	жмичка, жуменка, криеница
носић	носле
уво	ухо
ствар, ствари (ж. р.)	нещо, вещь
кауч	диван
стан	апартамент
јак, јаки; јака, јако	силен, здрав
медни, медан; медна, медно	меден (от пчелен мед)
најпречи, најпреча, најпрече	най-нужен, най-необходим
свакога дана	всеки ден
журно	бързо
неки, нека, неко	някакъв
после нечега (род. њ.)	след нещо
као	като